

УДК 347.9

Олександр Снідевич,*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АВАНСОВИЙ ВНЕСОК СТЯГУВАЧА У МЕХАНІЗМІ ФІНАНСУВАННЯ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу проблеми авансового внеску у механізмі фінансування виконавчого провадження в Україні. Вказано на необґрунтованість законодавчо визначених підходів щодо обчислення розміру та порядку сплати авансового внеску. Сформульовано пропозиції із вдосконалення законодавства про виконавче провадження.

Ключові слова: фінансування виконавчого провадження, витрати, авансування витрат, авансовий внесок, стягувач, боржник.

Постановка проблеми. Діяльність з примусового виконання рішень потребує витрат на її організацію та здійснення. Такі витрати можуть полягати як у необхідності оплати праці виконавців чи послуг інших учасників виконавчого провадження (експертів, спеціалістів, перекладачів), так і в самих звичайних витратах на виготовлення документів виконавчого провадження чи пересилання їх поштою. У зв'язку з цим законодавство про виконавче провадження значну частину витрат з організації та проведення виконавчих дій покладає на сторони виконавчого провадження, визначаючи задля цього спеціальні джерела фінансування виконавчого провадження – кошти виконавчого провадження. Одним з видів цих коштів є авансовий внесок стягувача, щодо розміру та порядку сплати якого виникає низка правових проблем.

Стан дослідження. Окремі правові проблеми, пов'язані зі сплатою авансового внеску у виконавчому провадженні, досліджували І.В. Бондар, О.М. Гнатів, Л.С. Малярчук, А.В. П'ятницький, С.Я. Фурса, С.В. Щербак та інші. Однак комплексні дослідження питань щодо авансового внеску стягувача у механізмі фінансування виконавчого провадження, розмірів та порядку його сплати проведені не були.

Метою дослідження, таким чином, є ті проблеми правового регулювання, які виникають у зв'язку зі сплатою стягувачем авансового внеску у виконавчому провадженні задля фінансування витрат виконавчого провадження, внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Витрати, що здійснюються у виконавчому провадженні, чітко визначені законодавством. Виходячи з того, що вони є різними за своїм характером та правовою природою, часом їх виникнення, такими ж різними є й кошти виконавчого провадження.

Стаття 42 Закону України «Про виконавче провадження» [1] передбачає, що кошти виконавчого провадження складаються з: 1) виконавчого збору, стягнутого з боржника в порядку, встановленому статтею 27 цього Закону, або основної винагороди приватного виконавця; 2) авансового внеску стягувача; 3) стягнутих з боржника коштів на витрати виконавчого провадження. Охарактеризуємо коротко кожен з груп зазначених коштів.

Першу групу коштів становить виконавчий збір та основна винагорода приватного виконавця. Виконавчим збором є збір, що справляється за примусове виконання рішення органами державної виконавчої служби та стягується з боржника до Державного бюджету України. Розмір виконавчого збору визначений у Законі «Про виконавче провадження» та залежить від виду виконавчого провадження. У окремих провадженнях боржники звільняються від сплати виконавчого збору. Основною винагородою приватного виконавця є винагорода, яка сплачується йому за вчинення виконавчих дій, розмір якої, як і розмір виконавчого збору, визначається законодавством та стягується з боржника. Як виконавчий збір, так і основна винагорода приватного виконавця зазвичай стягуються вже за наслідками фактичного виконання рішення на підставі постанови виконавця.

Другу групу коштів виконавчого провадження становить авансовий внесок стягувача.

З самої назви цих коштів уже вбачається їх призначення – авансувати ще не понесені у виконавчому провадженні витрати. Саме з цих коштів первісно і здійснюється фінансування всіх витрат, що виникають. Стягувач сплачує авансовий внесок уже під час звернення із заявою про примусове виконання рішення, додаючи до заяви квитанцію. Розмір авансового внеску чітко визначений Законом «Про виконавче провадження». Якщо сплачених коштів авансового внеску не досить для покриття витрат виконавчого провадження, у окремих випадках стягувачем здійснюється додаткове авансування цих витрат. Як і щодо виконавчого збору деякі стягувачі звільняються від сплати авансового внеску.

Третю і останню групу коштів виконавчого провадження становлять безпосередньо стягнуті з боржника кошти на витрати виконавчого провадження. Вони стягуються у розмірі фактично понесених у виконавчому провадженні витрат, а підставою для їх стягнення є постанова виконавця, що виноситься вже на стадії розподілу стягнутих з боржника грошових сум.

Крім зазначених трьох груп коштів, які становлять кошти виконавчого провадження, Закон «Про виконавче провадження» передбачає, що витрати виконавчого провадження органів державної виконавчої служби можуть здійснюватися також за рахунок коштів Державного бюджету України, а витрати виконавчого провадження приватного виконавця – за рахунок його власних коштів. Зазначене можливе, наприклад, у разі звільнення стягувача від сплати авансового внеску. Однак як кошти Державного бюджету, так і особисті кошти приватного виконавця не розглядаються законодавством як кошти виконавчого провадження, хоча понесені державою чи приватним виконавцем витрати можуть бути надалі стягнуті на їхню користь з боржника.

З наведеного нами аналізу джерел фінансування виконавчого провадження вбачається, що як виконавчий збір, так і кошти на витрати виконавчого провадження, які сплачуються боржником, стягуються з нього безпосередньо вже після фактичного виконання рішення. Досягти цього без попереднього понесення витрат зі стягнення навряд чи є можливим. Отже, єдиним фактичним джерелом фінансування виконавчого провадження, яке здійснюється його сторонами, є авансовий внесок стягувача, а механізм визначеного законодавством фінансування передбачає авансування ймовірних витрат виконавчого провадження стягувачем з подальшим ймовірним стягненням їх з боржника.

У практиці авансовий внесок досить часто порівнюється із судовим збором, оскільки як і судовий збір, сплачується одночасно зі зверненням до державного органу. Причому досить часто робиться висновок про необґрунтовану повторну по суті сплату судового збору у вигляді авансового внеску. Однак таке порівняння, на наш погляд, не виглядає обґрунтованим. По-перше, законодавство про судочинство передбачає сплату судового збору не лише під час первісного звернення особи до суду першої інстанції, а й під час переходу справи з однієї стадії до іншої (наприклад, за подання апеляційної чи касаційної скарги). У зв'язку з цим судовий збір впродовж розгляду справи може сплачуватися декілька разів. Таким чином, сплата тих чи інших платежів під час відкриття виконавчого провадження, яке, до речі, взагалі здійснюється вже органом виконавчої, а не судової влади, загалом не може розглядатися як безпідставне. По-друге, судовий збір, що сплачується під час відкриття судового провадження, та авансовий внесок, що сплачується під час відкриття виконавчого провадження, лише зовні є схожими, однак за своєю суттю, цільовим призначенням та правовою природою є зовсім різними платежами.

У науці висловлено також думки, що авансовий внесок, по суті, є перешкодою для захисту особою своїх прав, через що він має бути або скасований взагалі, або зменшений, або щодо його сплати мають бути встановлені додаткові пільги. Такі думки виглядають обґрунтованими лише частково.

Щодо повного скасування авансового внеску, то як би хто не стверджував про зворотне, попереднє авансування витрат стягувачем, на наш погляд, виглядає правильним. Витрати на виконання судових рішень є майже завжди і їх хтось мусить нести. Звичайно, що найбільш справедливим було би несення таких витрат боржником. І наявний механізм фінансування виконавчого провадження, зрештою, це й передбачає, оскільки по факту стягнення коштів з боржника вони зараховуються на такі витрати. Однак на момент їх виникнення фінансування витрат за рахунок боржника не є можливим. Звичайно, стосовно виконавчих проваджень органів державної виконавчої служби такі витрати може взяти на себе й держава, але навряд чи вона мусить повністю фінансувати діяльність з примусового виконання рішень, що здійснюється в інтересах окремих фізичних та юридичних осіб. Держава й так несе вагомому частку витрат з утримання органів примусового виконання, пов'язаних насамперед з організацією примусового виконання рішень. Аналогічно й приватний виконавець не зобов'язаний фінансувати ті витрати, які

виникають у здійснюваному ним виконавчому провадженні. У зв'язку з цим попередньо хтось має взяти на себе не лише фінансування витрат, а й ризик можливого їх стягнення з боржника, оскільки жодних гарантій, що вони в подальшому будуть відшкодовані немає. Боржник може бути не здатним не лише виконати рішення, а й відшкодувати такі витрати. Саме через це найбільш оптимальною виглядає модель авансування ймовірних витрат саме стягувачем.

Однак за такого механізму фінансування виконавчого провадження виникає низка проблем.

По-перше, держава має попіклуватися, щоб наявні процесуальні обов'язки щодо сплати авансового внеску не стали для особи, яка перебуває у важкому фінансовому становищі, перешкодою для доступу до органу примусового виконання. Це є її обов'язком, виходячи з положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Частина 2 ст. 26 Закону «Про виконавче провадження» передбачає перелік осіб, які звільняються від сплати авансового внеску. З аналізу цього переліку вбачається, що він не передбачає звільнення від сплати авансового внеску осіб, які за своїм фінансовим становищем не можуть його сплатити. Через це наукові пропозиції щодо розширення такого переліку виглядають обґрунтованими. Неможливість особи сплатити авансовий внесок обґрунтовано можна кваліфікувати як порушення державою ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод шляхом створення особі непереборних перешкод у доступі до правосуддя [2, с. 97].

Відсутність у переліку звільнених від сплати авансового внеску осіб, які внаслідок свого майнового стану не можуть його сплатити, є забороненою законом дискримінацією цих осіб за майновою ознакою.

Так, ст. 24 Конституції України передбачає, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Зовні, з огляду на спосіб закріплення положень щодо необхідності сплати авансового внеску у Законі «Про виконавче провадження», відповідні норми Закону є формально нейтральними та такими, що начебто не містять дискримінації особи за майновим становищем. Однак Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [3] визначено, що неприйнятною дискримінацією є ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв

оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їхніми певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. На наш погляд, положення ч. 2 ст. 26 Закону «Про виконавче провадження» підпадає під ознаки непрямой дискримінації, оскільки внаслідок її реалізації чи застосування як формально нейтральної норми для особи (стягувача у виконавчому провадженні) за ознакою її майнового стану виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, які мають належний майновий стан.

Таким чином, мусимо констатувати, що ст. 26 Закону «Про виконавче провадження» через непередбачення у ній можливості звільнення від сплати авансового внеску стягувачів, які мають незадовільний майновий стан, містить законодавчу прогалину. Така прогалина, на наш погляд, має бути усунута. На думку А.В. П'ятницького, перелік осіб, які звільняються від сплати авансового внеску, не є повним. Наприклад, до нього варто додати також осіб, які представляють інтереси дітей-сиріт або інтереси багатодітних сімей, які в цьому виконавчому провадженні виступають у ролі стягувача [4, с. 124]. Не заперечуючи щодо можливого перебування зазначених осіб серед тих, що можуть звільнитися від сплати авансового внеску, вважаємо загалом використаний у ст. 26 Закону «Про виконавче провадження» підхід щодо хаотичного викладення у ній переліку осіб, що звільняються від сплати авансового внеску, неконструктивним. Такий перелік має насамперед передбачати звільнення від сплати авансового внеску осіб, які за своїм майновим становищем не в змозі його сплатити.

По-друге, практика Європейського суду з прав людини свідчить, що допускаються окремі легітимні обмеження права на доступ до правосуддя, наприклад, сплата судового збору [5]. Однак такі обмеження мусять мати легітимну мету та обґрунтовану пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою [6]. У зв'язку з цим спосіб авансування витрат виконавчого провадження має виглядати належним та необхідним. Однак, як убачається, зазначеної умови законодавство про виконавче провадження не дотримується. Хоча реалізація норм про авансовий внесок і має об'єктивно обґрунтовану мету, спосіб її досягнення, запропонований Законом «Про виконавче провадження», все ж не виглядає належним та необхідним.

Також необхідно погодитися з Л.С. Мальярчук, що виконання різних видів рішення передбачає вжиття відмінних за змістом та обсягом заходів примусового виконання, чим і буде зумовлюватися розмір витрат виконавчого провадження, а відтак не може становити однакою суму у всіх випадках. Тому у визначенні ставки авансового внеску мали б розраховуватися майбутні видатки на вчинення виконавчих дій, виходячи із конкретного змісту резолютивної частини рішення [7, с. 505]. Не зважаючи на те, що метою сплати авансового внеску є оплата майбутніх ймовірних витрат, розмір цих ймовірних витрат у визначенні розміру авансового внеску не враховується взагалі. Ставки авансового внеску фактично не мають своєї диференціації залежно від обсягу та характеру ймовірних виконавчих дій у виконавчому провадженні. І хоча такі ставки залежать від характеру рішення, що виконується (майнове – немайнове), будь-якого логічного обґрунтування зв'язку їх необхідного розміру з майбутніми витратами не вбачається. Здавалось би, що у виконанні рішень майнового характеру витрати на його виконання, а відтак і авансовий внесок, мають бути більшими, ніж за немайнового. Однак у разі обчислення розміру авансового внеску за діючими на тепер ставками цей розмір буде більшим лише за суми стягнення орієнтовно трохи більше 200 тис. грн. До цієї суми стягнення розмір авансового внеску на виконання рішення немайнового характеру буде більшим, ніж майнового. Крім того, обґрунтованими виглядають твердження Є.В. Осичнюка, що витрати на стадії відкриття виконавчого провадження передбачають здійснення виконавцем певних заходів (надіслання запитів, доступ до державних реєстрів, накладання арештів тощо), собівартість яких є однаковою незалежно від суми стягнення. Отже, на його думку, сума авансового внеску має бути фіксованою незалежно від суми стягнення за виконавчим документом [8]. Також взагалі не зрозуміло, чому існує диференціація ставок авансового внеску залежно від виду боржника (фізична чи юридична особа), з огляду на сплату його стягувачем більш доцільно було б проводити таку диференціацію за стягувачем. Виходячи ж з мети сплати авансового внеску, такої диференціації взагалі не мало би бути, оскільки не вбачається того, що витрати на виконання рішення стосовно боржника-юридичної особи завжди є більшими, ніж відповідні витрати стосовно боржників-фізичних осіб. У такому підході вбачається намагання держави «підзаробити» на юридичних особах.

Крім того, не враховується й час виникнення цих витрат, а також те, що їх взагалі, по суті, може не бути. Як уже зазначалося вище, авансовий внесок сплачується одразу ж у повному обсязі вже під час звернення до державної виконавчої служби чи приватного виконавця і лише у разі необхідності авансування додаткових витрат вони сплачуються у разі потреби. Як правильно звертає увагу на те С.В. Щербак, навіть часткова сплата авансового внеску не є підставою для відкриття виконавчого провадження, а виконавець у разі ненадання підтвердження сплати авансового внеску повертає виконавчий документ стягувачу без прийняття до виконання, і тоді виконавчий процес взагалі не виникає [9, с. 235]. Однак, імовірно, що цієї часткової сплати може бути цілком досить, щоб профінансувати вчинення первинних виконавчих дій.

Таким чином, більш обґрунтованим виглядає сплата стягувачем авансового внеску у разі виникнення потреби у фінансуванні витрат виконавчого провадження. Саме така процедура авансування витрат існувала до прийняття чинного Закону «Про виконавче провадження». Згідно із Законом «Про виконавче провадження» 1999 р. [10], фінансування витрат виконавчого провадження взагалі покладалося або ж на державу, або ж вони авансувалися самим стягувачем у разі їх виникнення. Крім того, не може не викликати обурення й скнарність держави, коли, обчислюючи витрати виконавчого провадження, виконавці рахують навіть кількість аркушів паперу, який вони використовують для роздрукування документів виконавчого провадження чи вартість використаних конвертів. Саме ці витрати виконавчого провадження досить часто і необхідно авансувати стягувачам.

Висновки

Попереднє авансування витрат стягувачем виглядає правильним, однак держава має попіклуватися про те, щоб вимога про сплату авансового внеску не створювала особі непереборних перешкод у зверненні до органу примусового виконання. Авансовий внесок мусить мати розумний розмір та бути співмірним з можливими майбутніми витратами виконавчого провадження. Авансування витрат загалом має здійснюватися у разі потреби, а під час звернення особи до органу примусового виконання із заявою про примусове виконання рішення авансуватися мають лише первинні витрати на проведення виконавчих дій. Чинна на тепер диференціація ставок авансового внеску залежно від виду боржника є необґрунтованою та має бути скасована. Зазначене доцільно реалізувати шляхом внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження».

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
2. Гнатів О.М. Авансовий платіж як перешкода до примусового виконання судових рішень. *Реформа виконавчого провадження: сьогодення та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30 березня 2018 року) / ред. кол.: Шкляр С.В., Фурса С.Я., Снідевич О.С. Київ : Видавництво «Юстон», 2018. С. 96–98.
3. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 5207-VI від 06.09.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
4. П'ятницький А.В. Особливості початку здійснення виконавчого провадження щодо примусового виконання судового рішення. *Право і Безпека*. 2017. № 4. С. 122–127.
5. Справа «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства»: Рішення Європейського суду з прав людини від 13 липня 1995 року, заява № 18139/91. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
6. Справа «Перетяка та Шереметьєв проти Сполученого Королівства»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21 грудня 2010 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_657
7. Малярчук Л.С. Авансування витрат виконавчого провадження: необхідна передумова чи перешкода для звернення стягнення на майно боржника. *Молодий вчений*. 2018. №12 (64). С. 503–507.
8. Осичнюк Є. Зменшення суми авансового внеску в процедурі виконавчого провадження. URL: <https://blog.liga.net/user/eosychnyuk/article/27140>
9. Щербак С.В. Правове регулювання принципів виконавчого процесу: проблемні питання. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18–19 травня 2017 р. / Редкол.: А.М. Куліш, М.М. Бурбика, О.М. Резнік та ін. Суми: СумДУ, 2017. Ч. 1. С. 233–236.
10. Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 № 606-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-14>

Стаття посвячена аналізу проблеми авансового взносу в механізмі фінансування исполнительного производства в Україні. Указано на необоснованість законодавчо визначених підходів до исчислення размера и порядка уплаты авансового взноса. Сформульовані пропозиції по совершенствованию законодательства об исполнительном производстве.

Ключевые слова: фінансування исполнительного производства, расходы, авансирование расходов, авансовый взнос, взыскатель, должник.

The article analyzes the problem of the advance payment in the financing mechanism of the enforcement proceedings in Ukraine. It is pointed out that the legislatively defined approaches to calculating the amount and procedure for payment of the advance payment are groundless. Formulated proposals for the improvement of enforcement proceedings legislation.

Key words: financing of enforcement proceedings, expenses, advance expenses, advance payment, claimant, debtor.